
HISTORY OF SCIENCE AND HIGHER
EDUCATION

ZINĀTŅU UN AUGSTSKOLU VĒSTURE

Ziņojumi**110 YEAR ANNIVERSARY OF KRISTAPS NEILANDS - THE FIRST RECTOR OF RIGA POLYTECHNIC INSTITUTE****RĪGAS POLITEHNISKĀ INSTITŪTA PIRMAJAM REKTORAM KRISTAPAM NEILANDAM - 110**

Jānis Ozoliņš, RTU professor emer., Dr.sc.ing.
Institute of Mechanical Engineering,
Faculty of Transport and Mechanical Engineering,
Riga Technical University
Address: 6 Ezermalas Str., Riga, LV 1006, Latvia
Phone: +37167089747, Fax: +37167089731
E-mail: Janis.ozolins@rtu.lv
mat@rtu.lv

Atslēgas vārdi: Rīgas Politehniskais institūts, Metālu tehnoloģijas katedra, inženieris metalurģs, profesors, rektors

1898. gadā, Ziemassvētku laikā, 23.decembrī (pēc vecā stila) Kristapa Neilanda ģimenē piedzima dēls Kristaps. 1907. gadā Kristaps iestājās Jelgavas ģimnāzijā, kuru ļoti sekmīgi pabeidza 1915. gadā. Pēdējās klasēs pēc mācībām viņš strādāja galdnieka darbnīcā. Bija sācies pirmais pasaules karš, un līdz ar bēgļu plūsmu Neilandu ģimene nonāca Pleskavā. Sākās grūtas darba gaitas – zemes racēja, galdnieka, vēlāk bēgļu palīdzības organizācijā. Trīs mēnešus pabijis armijā, vēlāk tika atvaļināts veselības dēļ. Vecāki pārcēlās uz Vjatkū, kur drīz nonāca arī Kristaps.

Vēlēšanās iegūt izglītību noveda Kristapu Vjatkas Tautas universitātes politehniskajā nodaļā. Tas bija jau 1918. gadā. 1920. gadā K.Neilandu komandē uz Jekaterinburgas Kalnu institūtu, kur viņš sāka studijas metalurģijas fakultātē. Drīz vien to pārveido par Urālu Valsts universitāti, vēlāk par Urālu Politehnisko institūtu. Visa Neilandu ģimene, izņemot Kristapu, kas vēlējās turpināt mācības universitātē, 1922. gadā atgriezās Latvijā. Mācības universitātē bija cieši saistītas ar praksēm, kur Neilands apguva formētāja, tērauda kausētāja palīga profesijas. Vēl studiju gados K.Neilands sāka strādāt projektēšanas nodaļā, kur drīz sākās darbs pie Magnitogorskas Metalurģiskā kombināta martena ceha projektēšanas. 1925.gadā K.Neilands izstrādā diplomprojektu un kārtoto gala eksāmenus. Oktobrī, pēc diplomprojekta aizstāvēšanas, K.Neilands sāka darbu Magnitogorskas Metalurģiskajā kombinātā par tērauda kausēšanas grupas inženieri konstruktoru, sākumā pat par martena ceha pagaidu vadītāju.

Viņa pirmais zinātniskais darbs „Martena ražošanas Magnitogorskas Metalurģiskajā rūpnīcā,, (1932) apkopo pieredzi, kas iegūta projektēšanas darbā, komandējumos.

K.Neilands piedalījās kombināta būvniecībā no pirmā akmens līdz martena krāsns palaišanai 1933.gadā. 1936. gadā martena krāšņu skaits bija pieaudzis līdz 12 un K.Neilands tika nozīmēts par 1. martena ceha priekšnieku. Neiztika bez sarūgtinājumiem, pat aresta draudiem. Tolaik jau daudz nevajadzēja - dažas sūdzības, apvainojumi un vēl aizdomīgs uzvārds. Bet

K.Neilands uzvarēja un jau 1938.gadā sāka pasniedzēja darbu Magnitogorskas kalnu metalurģiskajā institūtā, kur nostrādāja līdz 1945.gadam.

Plašās zināšanas metalurģijas jomā, darba pieredze un zinātniskais darbs – tas ļāva nozīmēt K.Neilandu par Centrālās laboratorijas vadītāju (1939). Darba bija daudz - jaunas tehnoloģijas, daudz lielāka apjoma krāsnis un citi jautājumi bija laboratorijas darba lokā, tai skaitā K.Neilanda ieviestā oglekļa satura noteikšanas metode ar zviedru karbometru, kas analīzes laiku ļāva saīsināt četras reizes.

1941.gada jūnijā K.Neilands atgriezās Latvijā. Uz īsu brīdi Liepājā tikās ar saviem ģimenes locekļiem, bet, sākoties karam, atgriezās Magnitogorskā. Sākās viņa „frontes sardzes maiņa”. Vajadzēja apgūt bruņu tērauda ražošanu tankiem T-34. Uzdevums bija ļoti sarežģīts, bet kolektīvs to atrisināja dažu mēnešu laikā. 1942.gadā K.Neilandu nozīmē par bruņu biroja martena sektoru vadītāju. Sākās smags, atbildības pilns darbs. Rezultāti neizpalika, un K.Neilanda izstrādātā tehnoloģija pirmo reizi pasaulē ļāva izkausēt bruņu tēraudu liela tilpuma martena krāsnī. 1943.gadā K.Neilandu apbalvoja ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, bet Staļina prēmijas kandidātu sarakstā izsvītro vāciskā uzvārda dēļ. Karš prasa jaunu bruņu tēraudu un vēl lielākā apjomā. Šoreiz darbu novērtēja ar kaujas Sarkanās Zvaigznes ordeņa piešķiršanu. Darbs bruņu birojā, kas bija slepenības klāts, turpinājās līdz 1945.g. rudenim, kad K.Neilands atgriezās Latvijā.

Sākās darbs pie nopostītās Latvijas rūpniecības atjaunošanas. K.Neilands strādāja vietējās rūpniecības Ministrijas metāla apstrādes trestā, kur gan bija palikušas tikai 14 pussagrautas rūpnīcas. Bija jāatjauno ražošana un jāpilda valsts plāns, jāsagatavo kvalificēti strādnieku un inženieru kadri. K. Neilands sāka darbu jaundibinātās Latvijas Zinātņu akadēmijas Enerģētikas un mašīnbūves institūtā par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku uz pusslodzi. 1947.gadā likvidē metālapstrādes trestu un K.Neilands sāk darbu Latvijas Valsts Universitātē par metālu tehnoloģijas katedras vadītāju, jo skaidri apzinājās, ka republikas rūpniecībai nepieciešami jauni inženieru kadri. Pirmie divi jaunie inženieri K.Neilanda vadībā izstrādāja diplomprojektus rūpnīcas „Liepājas Metalurģ” rekonstrukcijai, ko arī realizēja dzīvē. Jau 1947.gada oktobrī K.Neilandam piešķīra docenta nosaukumu, bet 1948. gada janvārī viņš aizstāvēja ķīmijas zinātņu kandidāta disertāciju. Savas zināšanas K.Neilands nodeva tālāk caur republikas politisko un zinātnisko zinību izplatīšanas biedrības organizētām lekcijām, darbību zinātniski – tehniskajā biedrībā.

1948. gada februārī K.Neilandu nozīmēja par universitātes Mehānikas fakultātes dekānu. Galvenā uzmanība bija veltīta jauno zinātnisko kadru audzināšanai, kas sākās ar studentu zinātnisko darbu. Vairāki viņa vadītie studenti vēlāk kļuva par pasniedzējiem. Te jāmin docents A.Vācietis un docents I.Straume. K.Neilands, kā vienīgais metalurģijas speciālists, daudz palīdzējis „Liepājas Metalurģam” sakārtot ražošanu. Viņa darbu atzina un apbalvoja ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.

Uzkrātās zināšanas, ražošanas pieredze metalurģijā bija par pamatu sākt studijas PSRS Zinātņu Akadēmijas Metalurģijas institūta doktorantūrā. Katedras vadību 1951. gadā K.Neilands nodeva docentam V.Panteļejevam, Mehānikas fakultātes – docentam V.Ivanovskim. Teorētiskā daļa bija veikta Maskavā, bet visa eksperimentālā daļa – „Liepājas Metalurģā”. Tās rezultāti ļāva optimizēt kausēšanas tehnoloģiju, un rūpnīcas martena cehs kļuva par pirmrindnieku.

1954. janvārī K.Neilands beidza doktorantūru un 1955.gadā sekmīgi aizstāvēja tehnisko zinātņu doktora disertāciju un atgriezās darbā universitātē. Sākās darbs pie Rīgas Politehniskā institūta atjaunošanas uz universitātes tehnisko fakultāšu bāzes.

Strādājot par Mehānikas fakultātes dekānu, palīdzot ražošanai, K.Neilands konstatēja, ka republikas rūpniecības attīstībai trūkst kvalificētu inženieru kadru. Par šo jautājumu runāja vairākkārt, bet tikai 1953.gadā Ministru Padome griezās Savienības Ministru Padomē ar lūgumu atvērt Rīgas Politehnisko institūtu. Šo vēstuli pavadīja plaši konkrēti priekšlikumi,

kurus izstrādāja RPI atjaunošanas entuziasti ar K.Neilandu priekšgalā. Ministru Padome apstiprināja komisiju RPI atvēršanas darbu veikšanai ar pilnvaroto K.Neilandu vadībā. Risināja jautājumus par nepieciešamām telpām, jaunām specialitātēm, studentu uzņemšanu un kopmītnēm. 1955.gada jūnijā K.Neilandam piešķīra republikas Nopelniem bagātā zinātnes un tehnikas darbinieka goda nosaukumu. Ņemot vērā K.Neilanda organizatora talantu, zināšanas un attieksmi pret darbiniekiem un studentiem, viņu 1956.gadā nozīmēja par Latvijas Valsts Universitātes zinātņu prorektoru. Šoreiz par to kļuva tehnisko zinātņu pārstāvis, kas universitātēm tajā laikā nebija raksturīgs. Bija jārisina jautājumi par zinātnes attīstību un zinātnisko kadru sagatavošanu. Viņa pasniedzēja darbu novērtēja 1957.gadā, piešķirot profesora nosaukumu metālu tehnoloģijas katedrā.

Tajā laikā savienību sadalīja ekonomiskajos rajonos, rūpniecības vadībai organizēja Tautsaimniecības padomes, zinātnes sasniegumu un pirmrindas tehnoloģiju ieviešanai ražošanā vajadzēja kalpot republikas zinātņu-tehnoloģiskajām padomēm. Par tās padomes priekšsēdi kļuva profesors, tehnisko zinātņu doktors K.Neilands. Netika aizmirsta ideja par Politehniskā institūta organizēšanu.

1958. gada maijā K.Neilandu ievēlēja par Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondējošo locekli metalurģijas specialitātē. Pēc ilgas cīņas, resp. darba, 1958.gada jūlijā Savienības Ministru padome izdeva rīkojumu par Rīgas Politehniskā institūta atvēršanu un profesoru K.Neilandu nozīmēja par direktoru. Pirmā lielā uzvara bija gūta.

Kad 1958. gadā atjaunoja Rīgas Politehnisko institūtu, tā sastāvā bija 4 fakultātes: ķīmijas, mehānikas, inženieru celtniecības un jaunizveidotā elektroenerģētikas fakultāte. Sāka sagatavot inženierus jaunās specialitātēs, tādās kā aparātu būve, tekstilmateriālu mehāniskā tehnoloģija, siltumtehnika, elektrosakari, arhitektūra, ceļu un tiltu celtniecība un citas. Dienas nodaļās uzņēma 365 studentus, kas aktīvi pirms mācībām palīdzēja celtniecības darbos mācību korpusā Kaļķu ielā 1.

Rektoram bija jārisina problēma ar mācību spēkiem. No 165 pasniedzējiem tikai 5 bija zinātņu doktori – profesori, 21 zinātņu kandidāts. Tādēļ no ražošanas pieaicināja pieredzes bagātus inženierus. Viņš nebaidījās atbildīgos amatos izvirzīt jaunos zinātniekus. Rūpniecībai palīgā nāca zinātni pētnieciskās laboratorijas, vēlāk arī problēmu laboratorijas.

Profesors K.Neilands veltīja lielu uzmanību ne tikai RPI zinātnisko pētījumu attīstībai, bet cieši to saistīja ar zinātniskā potenciāla – kadru zinātnisko izaugsmi. Katram pasniedzējam bija jāizstrādā individuāls zinātniskā darba plāns, tā rezultāti tika rūpīgi kontrolēti. Rezultātus nebija ilgi jāgaida, pieauga aizstāvēto doktora un zinātņu kandidātu disertāciju skaits. Institūts ieņēma savu vietu republikas rūpniecības attīstībā. Darba bija daudz, plāni lieli, bet K.Neilanda sirds neizturēja. 1960.gada 2.oktobrī pārtrūka Kistapa Neilanda rosīgā dzīve. Viņš ir apbedīts Rīgas I Meža kapos.

Labākā piemiņa Kristapam Neilandam ir viņa sāktā darba turpinājums – Latvijas tehniskās izglītības tālāka pilnveide.

Summary

K. Neilands was born on 23 December 1898 in Jelgava. During WWI his family went to Russia. There K. Neilands graduated from Ural's Polytechnic Institute and obtained the Diploma of Engineer of Metallurgy. He participated in the construction of Magnitogorsk metallurgic plant, and later in its "Marten" facilities. K. Neilands participated in development and production of armoured steel. In 1947 he returned to Riga and became Head of the Department of Metal Technology of Faculty of Mechanics of Latvian State University. He successfully defended his candidate and doctoral thesis. K. Neilands was promoted a professor and elected an associate member of the Academy of Sciences. Professor K. Neilands was the leader of the process of re-establishing Riga Polytechnic Institute. In 1958 he was appointed the first Director – Rector of the re-opened RPI.